

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕФОРМАЛЬНО-МОЛОДІЖНИХ УГРУПУВАНЬ

В статті розглядаються особливості мови представників неформально-молодіжних груп, які характеризують їх тип поведінки, а також причини інвективності їх мови, що свідчить про певний мовний рівень у певній субкультурі.

Ключевые слова: інвектива, субкультура, неформально-молодіжна група, комунікативна інтенція.

The features of speech of representatives of unlegalistically-youth groups, which characterize their type of conduct, and also reasons of invectiveness of their speech, are examined in the article, that testifies to the certain linguistic level of certain subculture.

Key words: invective, subculture, unlegalistically-youth group, communicative intention.

У сучасній лінгвістиці, яка базується на антропоцентричному підході, основну увагу зосереджено на формуванні, розвитку і функціонуванні мовних одиниць, які становлять як мову культури, так і мову субкультури.

Поняття субкультури вченими трактується неоднозначно: найчастіше її тлумачать як систему норм і цінностей, які відрізняють культуру певної групи від загальної культури; субкультура (*subculture* від лат. *sub* — під + *cultura* — виховання) — система цінностей, моделі поведінки, стилю життя будь-якої соціальної групи, яка є самостійним цілісним утворенням у межах домінуючої культури. Субкультура виникає як позитивна чи негативна реакція на культуру чи соціальну структуру, яка домінує в суспільстві [1]. Т. А. Кудінова поняття субкультури розглядає як соціально-психологічне явище, тобто як відображення картини світу [2 : 5]. Авторка зазначає, що домінуючий пафос субкультури інспірується духом бунтарства і прагненням до самовираження, яке виявляється в екстраординарній, шокуючій пове-

дінці, у тому числі мовній. Тому мовлення неформально-молодіжних угруповань відрізняється стилістично зниженою лексикою та мовними одиницями-новоутвореннями. Робиться це з метою виділитися, піднятися над суспільством з його цінностями, стереотипами, правилами. Як правило, це слова, які йдуть у розріз з літературною нормою, внутрішня форма яких не завжди вмотивована. Таке мовлення базується на інвективі, діалектах, просторіччі, жаргонах, аргю, сленгу, які розширюються і поповнюються новим змістом і семантикою. Мовлення неформально-молодіжних угруповань межує з маргінальною культурою і відрізняється цинічністю, байдужістю, мовною та мовленнєвою деструкцією. Доречним буде пригадати слова Б. А. Ларіна, який писав, що історична еволюція будь-якої літературної мови може бути представлена послідовним зниженням, варваризацією [3: 176], що веде до вульгаризації і руйнує мову. В. Б. Биков, аналізуючи мовну ситуацію в Росії, Україні, Білорусі, Хорватії, Чехії, вважає, що в сучасних умовах яскраво виявляється “закон популяризації” (від лат. *populus* “народ, народність”) [4: 13].

Фахівець з молодіжної культури С. І. Левікова зауважує, що молодіжна субкультура визначається такими рисами:

— молодіжна субкультура є соціальною спільнотою, кожний представник якої сам зараховує себе до неї; члени такої спільноти можуть формувати групи як безпосереднього контакту (компанії, спілки), так і віртуального спілкування;

— входження молоді до тієї чи іншої молодіжної субкультури означає, що вона приймає і поділяє її норми, цінності, світосприйняття, манери, стиль життя, а також зовнішні атрибути належності до цієї субкультури (зачіска, одяг, прикраси, сленг);

— як правило, молодіжні субкультури виникають навколо якогось “центру”, виразника тих чи інших заохочень до музичних стилів, способу життя, ставлення до певних соціальних явищ [5 : 25].

Отже, основні риси й характеристики певної субкультури набуває у процесі спілкування через власний досвід, який є унікальним і складається з таких компонентів: сімейні стосунки, соціальний вплив у дитячому садку, школі, інших навчальних закладах, з друзями, в угрупованнях та ін., що є мікросередовищем. На думку Є. І. Рогова, завдяки спілкуванню у мікросередовищі і контактам, які там відбуваються, кожний з нас пізнає соціальний світ ширше і спілкується з ним, тобто відчуває вплив мікросередовища [6: 9]. Така модель поведінки в мікросередовищі є свого роду матрицею, в якій взаємодіє

певне угруповання зі своїми законами, стилем поведінки, нормами моралі та мовою.

Дослідниками неформально-молодіжного мовлення, з'ясовано, що його носіями є замкнені і відособлені особи віком від 14–15 до 24–25 років, які кидають виклик суспільству, родині, оточенню. Вікові особливості впливають не лише на функціонування мови неформально-молодіжних угруповань, а й на її лексико-семантичну специфіку. Цей вплив проявляється як в семантиці мовних одиниць, так і в системній організації лексики. Лексика неформально-молодіжних угруповань створюється на основі лексико-семантичного поля “інвектива”, яке відбиває інтереси молоді та її світосприйняття. “Підлітки саме непристойними інвективами намагаються показати свою мужність, жорсткість, твердість характеру, агресивність. На жаль, на вулиці, у транспорті можна почути дискурс підлітків... Цією мовою вони говорять про смішне, трагічне, нейтральне, тобто лайка перетворилася на звичайнісінький код спілкування “зі своїми”, який вирізняє їх у соціумі, хоча для них самих жодної експресії не несе. Проте вони експериментують на цьому мовному ґрунті, демонструють лінгвокреативні здібності (матірня естетика повсякденності). Певною мірою цей факт можна пояснити тим, що сучасне молоде покоління, як зазначають психологи, — це “Я-покоління”, індивідуалізм вдачі якого виявляється у слабкій рефлексивній діяльності (мене чують інші) [7 : 57]. (* Орфографію автора збережено. — С. Ф.)

Використання підлітками інвективи свідчить про те, що вони хочуть стати дорослішими, стадними, бути схожим на своїх, подібних собі. Це, на думку В. С. Єлістратова, початок дій загальноповедінкової та загальномовної настанови членів соціуму на герметизацію мови і поведінки [8: 616].

Як зазначає В. Дольник [9: 83], це властиво майже всім високоорганізованим істотам, оскільки провокує: виділитись чимось: *поводь себе так, щоб на тебе звернули увагу, запам'ятали, впізнавали.*

Зазвичай лексикон неформально-молодіжних угруповань складається із суміші екзотизмів: *бьозник — день народження; горла — дівчина; крезанутий — божевільний; умат — захват.*

Такі категорії субкультур формуються у підлітків та юнацтва, яких приваблює саме те, що засуджується світом дорослих. Це свідчить про те, що можна відмовитись від норм, оскільки це заборонено, небезпечно та перебуває за межами “конвенціональних уявлень суспільства” [10: 39]. Позалінгвістична причина таких лексичних замінів,

так само, як і хуліганських дій, є демонстративним “протестом проти благочинства та пристойності”.

На думку Є. Д. Поліванова, хуліганствувати стало не просто необхідністю, а своїм власним внутрішнім законом боротьби проти закону зовнішнього [11: 164], адже мовленнєве хуліганство є одним із симптомів природної мовленнєвої поведінки підлітків у будь-якому соціально-державному осередку. Йтиметься про різні масштаби такого “хуліганства” та про способи його виявлення в різних історичних умовах [12 : 39]. Такий підхід до мовленнєвої інтеракції з боку учасників субкультурних нашарувань свідчить про те, що саме це створює важливе виявлення центробіжної тенденції та відчуття свободи — мовну гру заради задоволення своєрідних естетичних потреб [13 : 11–17].

З урахуванням віку та природного прагнення до нерегламентованої поведінки підліток і юнак “грають” з новими для них лексичними одиницями, випробують їх на ефективність експресивного впливу та емоційного самозадоволення [14 : 40]. “Особливу роль у підлітковому віці інвектива відіграє через те, що підліток намагається порушити соціальний баланс між дорослими та своїм віковим статусом... Саме у підлітковому середовищі інвективне спілкування популярніше, ніж у дорослих підгрупах” [15 : 57]. (* Орфографію автора збережено. — С. Ф.)

У цьому й полягає мовленнєва поведінка підлітків та юнаків, які використовують “хуліганські” слова зі змістом багатшим, ніж він закладений семантично. Мовлення неформально-молодіжних угруповань має ознаки, властиві будь-якому стилю, оскільки “стиль там розглядається не як продукт мовленнєвої діяльності, мовленнєвої поведінки індивіда, а як явище надіндивідуальне, як результат колективного усвідомлення всіма носіями літературної мови цього стилю, цього функціонального різновиду як особливої внутрішньо організованої системи мовних елементів, які призначені для певної мети соціального спілкування [16 : 41]. Крім того, таке мовлення завжди усне, спонтанне, контактне, емоційне.

Усе це засвідчує, що молодь шукає гострих відчуттів, у такий спосіб намагаючись виділитися, кинути виклик суспільству, епатажувати його. Такі форми комунікативної інтеракції ефективно реалізуються в субкультурах і можуть набувати різних форм протесту.

Мовлення неформально-молодіжних угруповань має низку специфічних особливостей, що дозволяє розглядати його як гілку загальнонаціональної мовленнєвої культури, як підгрупу субмови.

Інвектива в мовленні цього прошарку населення є виходом вербальної агресії, яка відбувається внаслідок вибору інвективної стратегії, що “характеризує особистість самого мовця, його прагматичні інтенції, пов’язані з соціальним статусом. З психологічної точки зору порушення заборони є демонстрацією особливого статусу того, хто чинить всупереч певним настановам. Агресивну поведінку підлітків, спортсменів, солдатів, кримінальних елементів можна пояснити тим, що вони прагнуть утвердити своє лідерство, порушити певну рівновагу чи соціальну ієрархію” [17 : 51]. (*Орфографію автор збережено. — С. Ф.)

Функції інвективи у мовленнєвій молодіжній субкультурі докладно аналізує В. І. Жельвіс, зокрема дослідник визначає їх так:

1. Інвектива як засіб установлення контакту та впізнання одного членами певної мікрогрупи, встановлення корпоративного духу (криптоалічна функція інвективи). До цієї групи слів і висловів автор відносить життєрадісні локативи, які емоційно виражають позитивне ставлення [18 : 100] того, хто говорить до адресата або ситуації. Наприклад, вітаючись, вони говорять: *Привіт, тварюко! Салют, мудило! Здоровеньки були, падюки!* Це норма в їхньому середовищі, на неї ніхто не ображається і відповідають так само.

2. Інвектива як засіб дружнього жарту, кепкування і підбадьорювання.

Тут теж застосовується інвективний простір, але в ролі інвектума виступає один з групи, як правило, лідер, наділений певною харизмою й авторитетом і впевнений у собі, у своїй силі, у своїй владі.

3. Функція мистецтва, так звана “віртуозна матірщина”. Використання інвективи у цьому випадку викликає комічний ефект, оскільки у витонченості інвективи немає практичної необхідності. Наприклад, *підор кімнатний, елітний підор* (про мажорів), *хуй моржовий, морж хуйовий*. Катарсис настає в результаті зламу табу [19 : 40–41]; авторів таких текстів приваблює не мета принизити адресата, їм важливий сам процес творчості, блиск демонстративних стилістичних прийомів *re se* [20]. В. І. Жельвіс пояснює це явище тим, що відбувається розрив між думкою і мовленнєвими засобами, які є в потенціалі молоді, недостатніми комунікативними вміннями і навичками, у зв’язку з чим “віртуозна матірщина” сприймається членами молодіжних угруповань як недоступне більшості мистецтво.

Сюди ж відносимо й підвищену агресію у вигляді зачіски, одягу, поведінки, що кидають виклик суспільству і демонструють непри-

йняття його норм, цінностей та орієнтацій. Мовлення ж молодіжних угруповань є засобом самоствердження, відображення їхнього світо-відчуття, світосприйняття, що свідчить про морально-етичні якості особистості. Вважаємо, що вони прагнуть через оволодіння системою вербальних і невербальних знаків розвинути в собі здібність оперувати здобутими знаннями під час спілкування з батьками, однолітками, дорослими і надаючи цим словам певних смислів. У такий спосіб вони самостверджуються. Не випадково В. В. Хімік відзначає умовність поняття “мовлення молоді”, оскільки набір специфічних номінацій та експресивів, які вважають молодіжними, не відрізняється цілісністю та стійкістю, як не відрізняється цілісністю і стійкістю саме поняття молоді [21 : 34].

Мовлення неформально-молодіжних угруповань відрізняється розмовним, згрубілим, інвективним забарвленням, що є для них мовною грою і дозволяє відмежуватися, уникнути контролю дорослих, вивищитися над суспільством, самовиразитися, захиститися від оточення.

Як відомо, гопники (“**гопник** — вуличний злодюжка, малоосвічена, груба, неотесана людина” [22 : 99]; “злодій, грабіжник; агресивно налаштований підліток (молодик) [23 : 88]) відрізняються від інших субкультур відсутністю зачіски та мовленням, яке, зазвичай починається зі слів: *Чуєш, ти, що...; Гов, чуєш, ти...; Так, чуєш, ти, це...; Чуєш, ти, кінь педальний; Є п’ять гривень?; Цигарки є? та ін.* І цілком логічно, що їхнє мовлення не обходиться без інвективної лексики.

Розглянемо мовний матеріал, почутий нами у львівській кнайпі (за сусіднім столиком сиділи шестеро гопників):

... От, Вася, пішли ми, блядь, до тої тьоли — дєвка заєбись. Ну, кароче, бухнули ми водкі на хую, піздец... Ну, ти зрозумів...; Блядь, заєбали...; В мене викладач не прийняв залік. Блядь, довбойоб...; В мене в маршрутці якийсь козел витяг останні гроші, то піздец; Ой, шо ж ти, Лєсько, на хуя до хуя нахуяри?; Блядь, сука, в тому клубі на хуй так прикольно...; Коли я кажу, що сьогодні зі мною стався пиздець, то я маю на увазі саме пиздець, і жодне слово не виразить сутність події так, як це; Попутного хуя в дупу тобі;

Ей, ти, суко (до офіціантки), пиздує на хуй на кухню і принеси нам по сто грамів вхуярити...; Бля, чуваки, ви розумієте, що матюки допомагають виразити свою, бля, емоційність... От, наприклад, скажеш: Іди геть звідци! — будуть виникати. А, як скажеш: Пиздує на хуй, бля! — діє моментально;

Охуйти, як мені не вистачало моря.

Використання подібної лексики є ознакою мовної поведінки, яка є категорією суб'єктивною, і в цілому не піддається визначенню, але є ще й норми моралі: не можна лаятися у громадських місцях, при жінках, дітях та літніх людях. Така мовна поведінка була б доцільною за зачиненими дверима, а не в кнайпі, де були інші відвідувачі, яким неприємно було чути подібні висловлювання. Вважаємо, що схильність до вживання інвективи спричинена неоднорідністю ціннісного ставлення до мови, а також можливістю поставити себе вище за когось, з метою принизити дорослих, поставити себе з ними на один рівень. Наведені приклади передають негативні емоції, ненависть, відразу, презирство, що свідчить про низький рівень культури і повне ігнорування оточення. Наведені репрезентації містять оцінний інвективний компонент і свідчать про рівень мовленнєвої культури молоді, про їхній авторитет у молодіжному осередку, про стать.

О. Есперсен писав, що важливим чинником значних лінгвістичних змін у суспільстві є послаблення впливу дорослої, зрілої частини суспільства (а, отже, послаблення позитивних традицій) на молодь у період суспільних катаклізмів: революцій, війн, сильних епідемій [24: 260–261]. Як справедливо зауважує А. Зубов, цинічний підхід до життя характерний для людей молодого віку, особливо для наймолодших вікових груп, але чим старшою стає людина, тим вона швидше відходить від цього [25: 164].

Для осіб, які вживають інвективу, найбільш привабливою є її ємність, яскравість, емоційність, конотативне забарвлення. Вони вважають, що інвектива є цікавою, агресивною, влучною, зухвалою, нею можна образити адресата і таким чином вивищитися над ним. Більшість вважає інвективу нормальною і ємною; і з задоволенням, навіть смакуючи, вживає її у своєму мовленні. Як зазначає І. Дьяконов, в інвективі відбивається ставлення до об'єкта [26 : 33–34], що дозволяє пізнати себе, як члена соціуму, оскільки в кожному такому слові, на думку В. Хіміка, маніфестується соціально-групова оцінка, особливе групове ставлення до позначуваного [27 : 44]. Тут на поверхню виходить образність, епатажність, експресивність, яка досягається “ефектом нестандартної фрази”, що дозволяє себе відчувати не таким, як усі. Цілком доречним буде з цього приводу навести думку О. М. Леонтьєва, який розглядає інвективу як інтеріоризацію вчинку, що є перетворенням зовнішніх за формою процесів у процеси, які відбуваються у свідомості, причому останні вербалізуються, скорочуються й еволюціонують [28: 95].

Таким чином, мовлення неформально-молодіжних угруповань можна кваліфікувати як соціолект, молодіжний дискурс у неофіційній мовленнєвій ситуації, який відрізняється специфічністю відбору мовленнєвих засобів, прагненням до експресії та мовленнєвої деградації через некодифіковану мовленнєву підсистему. Кожна субкультура прагне закріпити свій статус через лінгвістичні знахідки, які закріплюються в ній і функціонують певний час. Умови, які забезпечують продуктивну комунікацію субкультури, на нашу думку, можуть бути такими: непорозуміння в родині, конфліктна ситуація в навчальному закладі, сварка між представниками різних субкультур, професійні девіації. За таких ситуацій можливе використання інвективи з метою отримати емоційну розрядку, відволіктися, зняти напругу.

Мовлення неформально-молодіжних угруповань протиставляється мовним нормам. Орієнтація манери мовлення і спілкування певних соціальних угруповань спрямована на деградацію, маргінальність, низький стиль, пофігізм і цинічне ставлення до оточення. Використання молоддю інвективи свідчить про протиставлення себе суспільству, батькам, друзям, вчителям та ін. Таким чином вони намагаються відгородитися від оточення, піднятися над ним, навіть капсулюватися у своєму осередку, не даючи можливості комусь туди проникнути. Їхнє мовлення є частиною загальномовної системи і формує окремі структурні утворення, що дає можливість мовознавцям окреслювати напрямки досліджень, оскільки мовлення неформально-молодіжних угруповань варто розглядати як чинник оновлення, розвитку й розквіту мови в цілому. Це свідчить про те, що правильним є не лише те, що унормовано, а й те, що придатне й зручніше для спілкування. Вживання інвективи цією категорією населення свідчить про те, що вони відверто не сприймають систему цінностей, пріоритетів і норм. Для них важливим є позбавлення від суспільних обмежень, відверте протистояння їм та несприйняття.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізові характерних рис маргінальних кодів спілкування представниками різних субкультур і лінгвістичних передумов і причин існування такої кодової системи, як інвектива.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Глоссарий [Электронный ресурс] : Режим доступа : // http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RRzhqz;uzwg. — Назва з екрану.
2. Кудинова Т. А. Языковой субстандарт: социолингвистические, лингвокультурологические и лингвопрагматические аспекты интерпретации : автореф. дис. ...докт. филол. наук /10.02.19 — “Теория языка” / Т. А. Кудинова. — Нальчик, 2011. — 40 с.
3. Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание / Б. А. Ларин. — М. : Просвещение, 1977. — 224 с.
4. Быков В. Б. В какую бутылку полез “голый Вася” : Из истории русской субстандартной фразеологии // В. Б. Быков // Русистика. — Берлин, 1999. — № 1.
5. Левикова С. И. Молодежная субкультура / С. И. Левикова. — М. : [б.и.], 2004.
6. Рогов Е. И. Психология общения / Е. И. Рогов. — М. : ВЛАДОС, 2004.
7. Ставицька Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми / Л. Ставицька. — К. : Критика, 2008. — 454 с.
8. Елистратов В. С. Словарь московского арго : Материалы 1980–1984 г.г. / В. С. Елистратов. — М. : Рус. словари, 1994.
9. Дольник В. Непослушное дитя биосферы / В. Дольник. — М. : Педагогика-Пресс, 1994. — 208 с.
10. Химик В. В. Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен / В. В. Химик. — СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2000. — 272 с.
11. Поливанов Е. Д. За марксистское языкознание / Е. Д. Поливанов. — М. : [б.и.] 1931. — 183 с.
12. Химик В. В. Зазначена праця.
13. Хэйзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня ; пер. с нидерл. В. В. Ошиса / Й. Хэйзинга. — М.: Изд.группа “Прогресс”, “Прогресс-Академия”, 1992. — 464 с.
14. Химик В. В. Зазначена праця.
15. Ставицька Л. О. Зазначена праця.
16. Стилистика и литературное редактирование : [учебник]. — 3-е изд. Стереотип ; под ред. проф. В. И. Максимова. — М. : Изд-во “Гардарики”, 2008.
17. Ставицька Л. О. Зазначена праця.
18. Жельвис В. И. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира / В. И. Жельвис. — М.: Ладомир, 2001. — 349 с.
19. Жельвис В. И. Зазначена праця.
20. Там само.
21. Химик В. В. Зазначена праця.
22. Словник сучасного українського сленгу / упорядник Т. М. Кондратюк ; худож. оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк. — Харків : Фоліо, 2006. — 350 с.
23. Ставицька Леся. Короткий словник жаргонної лексики української мови : Містить понад 3200 слів і 650 стійких словосполучень / Леся Ставицька. — К. : Критика, 2003. — 336 с. Парал. тит. арк. англ.
24. Jespersen O. Language, its Nature, Development and Origin / O. Jespersen. — London: G. Allen & Unwin, 1949. — 448 p.
25. Зубов А. Единство и разделение современного русского общества: вера, экзистенциальные ценности и политические цели / А. Зубов // Знамя. — 1998. — № 11. — С. 161–193.
26. Дьяконов И. М. Введение // Мифология древнего мира / Отв.ред. В. А. Якобсон / И. М. Дьяконов. — М. : Наука, 1977. — С. 33–34.
27. Химик В. В. Зазначена праця.
28. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — 2-е изд. М. : Политиздат, 1977. — 304 с.